

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ-ХХ СТ.

Йосип ГЕРЕГА

Дослідник-краєзнавець, м.Тернопіль

У ХІХ ст. розвиток культури на Україні проходив у надзвичайно важких умовах реакції царизму. Початкова школа була зведена нанівець. Якщо в ряді місць на Чернігівщині у 1768 р одна школа була на 746 осіб населення, то уже в 1876 – на 6730. За переписом 1897 р на Україні на 100 душ населення було лише 13 осіб грамотних. Та вже в цих нелегких умовах у 1805 р. з ініціативи харківського дворянства і на його пожертви було відкрито університет у Харкові. До відкриття університету у Харкові був колегіум, більшість викладачів якого були вихованцями Київської академії, в тому числі і відомий український філософ Г. С. Сковорода (1722-1794 рр.). Першим хто підписався на велику суму для відкриття університету були його учні і друзі та знайомі. Вони і стали першими студентами університету який став науковим, культурним і освітнім центром, що зібрав навколо себе громадсько-культурні сили Слобідської України, відіграв велику роль в організації шкіл, культурних установ, поклав початок журналістики на Україні та української літератури. Відіграв велику роль в організації шкіл, культурних установ, поклав початок журналістики на Україні та української літератури. Харків став першим осередком українського культурного руху і відродження нової української літератури після «Енеїди» (1798 р.) Котляревського, висунувши на поле бою цілу низку імен, які знаменують українське літературне відродження: П. Гулака-Артемовського, Квітку-Основ'яненка, А. Метлинського, М. Костомарова, С. Писаревського, Марту Писаревську, О. Корсуна, Петренка, Бецького, Кореницького, Щоголева та ін.

Київський університет і Тарас Шевченко

Першим ректором був відомий енциклопедист, дослідник історії й археології України, прихильник Гоголя й Шевченка – В. Антонович. Протягом ХІХ ст. уже було багато вчених у всіх галузях науки. Значно змінився і склад студентів, вже у 1860 роках переважала українська демократична молодь, яка організовувалася у студентські українські громади, серед якої і ширилися революційні ідеї.

Влітку 1843 р. Тарас Шевченко після тривалої розлуки з Україною прибув на рідну землю. В Києві він зустрівся з професорами кафедри словесності М. Максимовичем, студентом історико-філологічного відділу філософського факультету Петром Чуйковим та Пантелеймоном Кулішем, який на той час викладав історію та географію у повітовому училищі на Подолі. У січні 1844 р. Тарас Шевченко прибув до Києва. На квартирі П. Куліша він познайомився зі студентом філософського факультету Антоном Глушаковським. Так поступово Тарас Шевченко входив в київське товариство. У той час в Києві розпочала роботу Археологічна комісія, яка за рекомендацією професора Максимовича доручила Шевченку змальовувати історичні пам'ятки Лівобережної України, зокрема Чернігівської та Полтавської губерній. А в Академії мистецтв видали нектасному художнику Т. Г. Шевченку квиток на поїздку в «малороссийские губернии для художественных занятий». В листопаді Т. Шевченка уже було зараховано співробітником Археологічної комісії як художника й етнографа.

Грудень 1845 р. був для Тараса Шевченка і сприятливим і драматичним. Його уява, фантазія, думки і переживання, тривоги і сподівання протягом попередніх двох місяців перебування в Україні втілилися в художніх поемах «Кавказ», «Єретик», «Наймичка» в містерії «Великий льох», а в грудні з'явилося послання «І мертвим, і живим і ненародженим...», поезії «Холодний Яр», «Псалми Давидові», «Маленькій Мар'яні», «Минають дні, минають ночі...», «Три літа». Поет тоді проживав у свого приятеля, лікаря Андрія Козачковського, що в маєтку Степана Самойлова в с. В'юнище. Та раптом він застудився і вимушений був проводити багато часу в ліжку, бо отримав запалення легень. Та

навіть в стані марення його не покидала муза. В одну з таких натхнених миттєвостей виникли на аркуші паперу написані олівцем рядки:

«Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій...»

Так народився безсмертний заповіт 31-го річного поета, в якому він закликав-заповідав своєму народові, що був у ярмі, здобути волю – звільнитися навіть через пролиття ворожої крові і зажити у своїй вільній хаті у славі та волі.

5 квітня 1847 р. Тарас Шевченко був заарештований на переправі через Дніпро біля Києва і доставлений у будинок губернатора І. Фундуклея. При арешті поета було вилучено зошит із написаним ним власноручно, де був вірш-поема «Сон», зміст якого викликав найбільше обурення – «ібо поет прибегаєт ко всем едким и пасквильным выражениям до государя императора...» Вирок Шевченкові був найбільш жорстким – направити рядовим солдатом в Оренбургський окремих корпус «під строгий надзор із заборонаю писати і малювати», – додавив імператор власноручно.

За нашу і вашу свободу

Український борець за кращу долю свого народу Тарас Шевченко підтримував дружні зв'язки із польськими патріотичними представниками засланнями, зокрема з польським революціонером українського походження Зигмундом Сераковським, уродженцем села Лісове Маневецького району на Волині. Батько Зигмунда після участі в польському повстанні 1830-1831 рр. пропав безвісти, а на сина чекала тернова слава. Йому, як і Т. Шевченку, довелося тягти лямку в окремому Оренбурзькому корпусі. Та вже Олександр II реабілітував Сераковського і зарахував йому офіцерський стаж з 1852 р. Сераковський після навчання в Академії Генерального штабу сягнув високого рівня – капітана Генштабу й кавалера Святої Анни III ступеня. Та він поєднав службу в генштабі з антиурядовим товариством, згуртував ініціативних офіцерів. Так поляк з України не боячись втратити високу кар'єру постійно підтримував зв'язки із Т. Шевченком.

Та коли в Варшаві вибухнуло січневе повстання Сигизмунт Сераковський пожертвував кар'єрою в Генеральському штабі, пристав до повстанців, які відчайдушно билися з царизмом у Литві. Він бачив, що сил повстанців було замало, але не покинув їх. Заарештованого із санкції монарха було публічно повішано на шибениці у Вільно 15 (27) червня 1863 р. Страта була жахливою: приречений мучився від болю незагоєної рани, отриманої в бою з карателями. Передсмертну промову героя на ешафоті заглушив барабанний дріб.

До польського повстання 1863 р. приєдналося чимало офіцерів російських полків на території Польщі. Про їх героїчний вчинок закарбовано на кам'яній плиті в Польській Піщаній Слободі: «Тут спочили невідомі повстанці та українець Андрій Панасович Потебня, який кров'ю скропив дружбу між нашими народами. Вічна слава бійцям за нашу і вашу свободу!»

Це був брат старшого Олександра Потебні, відомого українського мовознавця. Нині його ім'я носить Інститут мовознавства НАН України, підпоручик царської армії, який у 1862 році, 27 червня в упор розстріляв намісника російського імператора в царстві Польському генерал-ад'ютанта Лідерса. У 1831 р. генерал, штурмуючи варшавське передмістя, залив його кров'ю повстанців. А у 1862 р. цар саме його направив втихомирювати поляків. Та Андрій Панасович Потебня, підпоручик царської армії, 27 червня 1862 р. в упор розстріляв цього намісника. Після цих пострілів, що сколихнули всю імперію, Андрій виїхав до Лондона, де працював у видавництві «Колокол» Герцена. Та в ніч з 10 на 11 січня 1863 р., коли Центральний повстанський комітет закликав народ до зброї, на Варшаву пішло 120-ти тисячне каральне військо. Андрій вирішив, що його місце серед друзів-повстанців. У Польщі він в чині капітана Війська Польського очолив повстанський

загін і у нерівній боротьбі з каральними військами у ніч на 5 березня загинув смертю хоробрих.

Тоді відбулися понад 1200 збройних виступів у формі партизанської війни за участю понад двохсот повстанців на Львівщині, серед яких були не лише поляки, а й литовці, українці, білоруси та росіяни. В 2013 р. у Львові відбулося вшанування пам'яті Січневого повстання, учасники якого захоронені на львівській землі. В урочистостях, що відбулися з нагоди 150-річчя цих подій в Генеральному консульстві Республіки Польща у Львові, взяли участь із польської сторони глава адміністрації президента Республіки Польща Янек Міхаловський та віцемаршалок Сейму Янек Грабарчик. З українського боку взяли участь заступник голови Верховної Ради України Руслан Кошулинський. Уже тоді на зустрічі сторони домовилися дружньо виступати на міжнародній арені з метою поглиблення політичного діалогу задля спільного європейського майбутнього обох народів.

Уроки історії

Перша світова війна черговий раз продемонструвала гнилість російської імперії, яка була зруйнована в лютому 1917 р. А більшовицький переворот у жовтні 1917 р. був уже спрямований проти слабких демократичних інституцій після романовської Росії. Після революції на території колишньої Російської імперії виникло 13 держав. П'ять із них (Литва, Естонія, Латвія, Польща, Фінляндія) були дійсно самостійними. В усіх інших, в тому числі в Україні утворився тоталітарний радянський режим.

Центральна Рада України стояла на платформі автономії у складі фактично не існуючої Федеративної Росії до січня 1918 р. І тільки більшовицький збройний наступ на Київ змусив її проголосити IV-им Універсалом Українську Народну Республіку самостійною, незалежною державою.

Якби Центральна Рада і особисто М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра не займалися демагогією, а проголосили УНР незалежною державою ще літом-осінню 1917 р., зайнялися би розбудовою держави і армії, підкріпивши суверенітет мільйонами українських солдат, які цього і вимагали від керманівців, то уже б тоді в центрі Європи виникла би незалежна 30-ти мільйонна держава із сильною армією.

Якби лідери Східної України не лавірували між зовнішніми загарбниками, а створили міцний союз із українцями західних земель, ті споконвічно мріяли про об'єднання із українцями Наддніпрянщини, то історія України зовсім пішла би іншим самостійним шляхом, незалежним ні від кого. Про що яскраво свідчить історія утворення Гуцульської Республіки в 1917-1919 рр. Не опинилася би і Карпатська Україна у жорнах історії після розпаду Австро-Угорської монархії. Якби українці того часу мали свого Пілсудського, Маннергейма чи Масарика, то Україна не дала б себе завоювати, бо вони не йшли би на угоду завойовникам, а мобілізували б націю на захист своїх територій.

Усе вирішили за один день

У середині серпня 1939 р. Гітлер уже готувався до нападу на Польщу і зрозумів, що йому потрібний, щонайменше, доброзичливий нейтралітет Радянського Союзу. Він розумів, якщо Англія, Франція і Росія об'єднуються, то він не наважиться виступити. Удень 20 серпня, в неділю, Гітлер не витримав і написав Сталіну особистого листа, «...з метою вступити в нові відносини і прийняти його міністра закордонних справ не пізніше середі 23 серпня. Утрюх – Сталін, Молотов і Ріббентроп – усе вирішили за один день. Одразу домовилися про Польщу. Сталін зажадав собі всю Латвію і значну частину Литви. Бо Балтійському флоту потрібні були незамерзаючі порти. Гітлер був готовий піти на все, адже Сталін позбавив його страху вести війну на два фронти. Ближче до опівночі всі домовленості закріпили в секретному додатковому протоколі до радянсько-німецького Договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. навіть посол Німеччини Шуленбург розгубився. Він мріяв підготувати пакт про ненапад, який зміцнив мир. Замість цього Сталін і Гітлер домовилися поділити Європу.

Потім була боротьба українців за визволення своєї держави в роки Другої Світової війни 1939-1945 рр. Поліська січ, Дивізія СС «Галичина», сталінський міф «Про Незалежну

Українську державу», навіть Новий Акт злуки українських земель 22 квітня 1944 р. у Львівському Соборі Святого Юра за ініціативи митрополита Андрія Шептицького. Були й конфлікти українських патріотів із частинами Армії Крайової на теренах Волині та Львівщини. Що пережили діти війни. Про що ми конкретно, показали у першій частині книги «Про що шумлять воли Збруча?», що готується до друку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авдєєнко А. Україна Русь арійська. Донецьк: ТОВ «Поліграфбуд». 2012. 160 с.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
3. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. К. 1994. 255 с.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. Київ: Дніпро. 1993 р. 448 с.
5. Статті в «Голосі України» №122. 5 липня 2013. «Доля натхненного Сигизмунда, поета і повстанця». «З кобзарем у серці. Тарас Шевченко серед польських політичних засланиців».

РОЗДІЛ 1

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ

Наталія МОЗГОВА

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Аксіологічна думка в східній (японській) парадигмі культури не є аксіологією у сучасному європейському розумінні цього слова: японська духовно-культурна традиція не оперує поняттям цінності взагалі, цінності як такої, не осмислює статус цінності, можливості її обґрунтування, способи пізнання, не вибудовує типології або класифікації цінностей. Феномен цінностей в японській духовно-культурній традиції імпліцитно вплетений в релігійні, етичні, художньо-естетичні інтерпретації смислів існування людини

Світоглядно-ціннісна традиція та ціннісні орієнтації далекосхідного, зокрема японського, суспільства мають потужне ідейно-теоретичне підґрунтя. Таким підґрунтям є релігійно-філософські уявлення японців, які базуються на синтоїстських, буддійських, конфуціанських і даосистських традиціях. Співвідношення елементів цих традицій у загальному світоглядному комплексі суттєво варіювались, але формуючи разом з буддизмом, конфуціанством і даосизмом єдине світоглядне ядро японської культури, саме синтоїзм виступив у ролі не лише інтерпретуючого, але й адаптуючого культурного механізму. Основною ціннісною орієнтацією в синтоїзмі виступив колектив та суспільна громада, коли весь модус поведінки носить лише колективний характер, а самоцінність особистості не має жодного значення. Індивідуальність («Я») поглинається універсумом, а буття особистості японського суспільства орієнтується на підпорядковування інтересам цілого – громади, держави та макрокосмосу. Якщо буддизм можна вважати індивідуально-психологічною системою регуляції поведінки японського суспільства, то конфуціанство – морально-етичною. Вельми помітним є і вплив релігійних ідей даосизму, головними його ціннісними орієнтаціями стали: гіпертрофоване прагнення людини до щастя, довголіття, культ здоров'я і здорового образу життя, прагнення до розвитку здорового суспільства.

Надзвичайно важливе світоглядно-гносеологічне значення для розуміння діаметрально протилежних моделей світу відіграє якісно різні уявлення про буття і небуття на Сході і Заході, які базуються на антиномічних системах мислення: формально-логічній та інтуїтивно-образній. Небуття на Заході є чимось потойбічним і таємничим, яке сприймається